

תפקידה של העיתונות הערבית-הפלסטינית בארגון השביתה הפלסטינית הכללית, אפריל-אוקטובר 1936

מצטפא כבהא

במחצית הראשונה של שנות השלושים של המאה ה-20 באו פעילי התנועה הלאומית הפלסטינית לכלל שתי מסקנות עיקריות: האחת היתה שאין בכונת בריטניה להעניק לתנועה את מה שהעניקה לעמים ערביים אחרים שהיו בשליטתה (המצרים והעיראקים); המסקנה האחרת נגעה הן לאופן תפקודה הלא-יעיל של ההנהגה המסורתית שלהם (הוועד הפועל בראשותו של מוסא פאט'ם אל-ח'וסיני) והן למנגנוני ההנהגה של התנועה הלאומית הפלסטינית. מנגנונים אלו (לעריכת ועידות ואספות ולהגשת תזכירים לנציב העליון הבריטי) נראו בעיניהם שקופים, מיושנים וחסרי כל תועלת. מנהיגי הדור הצעיר הטיפו להקשחת עמדות ולשימוש באלימות לשם השגת מטרות פוליטיות. נקודת המפנה היתה כנראה ביוני 1930 בעת שהשלטונות הבריטיים הוציאו להורג שלושה צעירים פלסטינים שנמצאו אשמים במשפט בארגון מאורעות 1929 ובשלהוב הרוחות במרוצתם. אחרי מאורע זה הוקמו חבורות וקבוצות מחתרתיות מזוינות, בעיקר באזור חיפה ובגליל, ובמחצית הראשונה של שנות השלושים הן פגעו בכמה מטרות בריטיות ויהודיות. הדמות הדומיננטית בארגון חבורות אלו היתה השיח' עז אל-דין אל-קסאם, גולה סורי שבא לארץ בראשית שנות העשרים ומונה בידי המופתי חאג' אמין אל-ח'וסיני, מנהיג התנועה הלאומית הפלסטינית, למטיף במסגד אל-אסתקלאל בחיפה. הקשר האמיץ של אל-קסאם עם חבורות אלו נודע אחרי שהוא עצמו נהרג בנובמבר 1935 בקרב נגד הבריטים מערבית לכפר יעבד שבנפת ג'נין. אנשיו של אל-קסאם הוסיפו לפעול תחת השם 'אח'ואן אל-קסאם' (האחים של אל-קסאם), והם שהרגו מהמארב ב-15 ביוני 1936 שני יהודים בקרבת מחנה נור שמש שליד טולכרם והציתו בכך את מאורעות 1936-1939 הנודעים בלקסיקון הפלסטיני בשם 'המרד הערבי-הפלסטיני הגדול'. השלב הראשון של מרד זה היה השביתה הכללית, שנמשכה שישה חודשים שלמים (אפריל-אוקטובר 1936).

עבודות מחקר רבות דנו בפרשת השביתה; רוב החוקרים התמקדו בתופעת המחנות היריבים - מחנה החוסינים אשר שלט במועצה המוסלמית העליונה 'אל-מג'לס אל-אסלאמי אל-אעלא', ולכן נודעו אנשיו יותר בשם 'מג'לסיון', והמתנה המתנגד להם אשר נודע בשם 'מעארד'ין', קרי המתנגדים. כמו כן התמקדו החוקרים בתפקודם של המוסדות הלאומיים

תפקידה של העיתונות הערבית-הפלסטינית

הפלסטיניים ובעיקר בתפקודו של המופתי חאג' אמין אל-חוסני. רוב החוקרים ראו במוסדות אלו בראשותו של חאג' אמין את יוזמי השביתה, מארגניה והכוח שעמד מאחורי המשך קיומה – והתעלמו התעלמות כמעט מלאה מתרומתם של גופים וגורמים אחרים לארגונה, לחיזוקה ולהמשכה של שביתה ארוכה זו.

מאמר זה ינסה להציג את תרומתו הגדולה של אחד הגורמים האלה – העיתונות והשיח העיתונאי על המרד. בהתחשב בהיעדרם של אמצעי תקשורת אחרים באותה העת, היה לעיתונות הכתובה תפקיד משפיע מאוד בארגון השביתה, בהעברת מסרים ואינפורמציה מכוונת, בהטפה להקמת הוועדות הלאומיות שנועדו להשגיה על קיום השביתה ולדווח בעיתונות על ההפרות ועל המפירים. אותו הדין בניסיון לגבש סולידריות לאומית וערכים חברתיים ופוליטיים חדשים, עניינים שלא קיבלו ביטוי בעבודות מחקר קודמות.¹

העיתוננים החשובים והבולטים שיצאו לאור באותה תקופה היו: פלסטין – עיתון יומי, הופיע ביפו; בעליו, היה עיסא אל-עיסא, ועורכו – יוסף חנא; העיתון נטה למעארדיות. אל-לוא – עיתון יומי, הופיע בירושלים; העורך האחראי היה ג'מאל אל-חוסני, והעורך בפועל היה הסורי עות'מן קאסם (עזב את הארץ ב-19 ביוני 1936 ובמקומו ערכו את העיתון אמיל אל-עזרי ועלי אל-חוסני²); היה בטאונם של החוסנינים. אל-דפאע – עיתון יומי, הופיע ביפו; בעליו ועורכו היה אבראהים אל-שנטי; לעיתון היו נטיות פאן-ערביות הקרובות לעמדות של החוסנינים. אל-ג'אמעא אל-אסלאמיה – עיתון יומי, הופיע ביפו; בעליו ועורכו השיח' סלימאן אל-תאג'י אל-פארוקי היה ממתנגדיו החריפים של המופתי. אל-כרמל אל-ג'דיד – שבועון, הופיע בחיפה; העורך היה נג'יב וסאד'ג' נצאר; פרסום זה היה בעל עמדות עצמאיות. אל-צראט אל-מסתקים – הופיע ביפו פעמיים בשבוע (מ-5 ביוני 1936 היה עיתון יומי, בעריכתו של השיח' עבדאללה אל-קלקילי); עיתון זה נטה למעארדיות. לפי הערכתה של ועדת פיל המלכותית שמונתה לחקור את מאורעות 1936, היתה תפוצת העיתונים כזו: אל-לוא, 3000-4000 עותקים; פלסטין, 4000-6000 עותקים; אל-דפאע, 4000-6000 עותקים; אל-ג'אמעא אל-אסלאמיה, 2000 עותקים.⁴

את מידת השפעתה של העיתונות הפלסטינית בתקופה הזאת על עיצוב המהלכים הפוליטיים אפשר למדוד לפי הזירות הבאות:

1. על תולדות העיתונות הפלסטינית בתקופת המנדט ראו בהרחבה: יוסף ח'ורי, אל-צ'חאפה אל-ערביה פי פלסטין, 1876-1948, ביירות 1976. מצטטפא כבהא, 'תפקידם של העיתונות והשיח העיתונאי במאבק הלאומי הערבי-פלסטיני', עבודת דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב 1996. לפרטים על תולדות התנועה הלאומית הפלסטינית ראו: עבד אל-והאב אל-כייאלי, תאריח' פלסטין אלהדית', ביירות 1974; צבי אלפלג, המופתי הגדול, תל-אביב 1991; יהושע פורת, ממהומות למרידה: התנועה הלאומית הערבית הפלסטינית, 1929-1939, תל-אביב 1978; Rashid Khalidi, *Palestinian Identity*, New York 1997.

2. פלסטין, 20 ביוני 1936.

3. ח'ורי, אל-צ'חאפה אל-ערביה פי פלסטין, עמ' 90.

4. Great Britain, Colonial Office, *Palestine Royal Commission Report* (Peel Commission), Cmd. 5479, London, July 1937, pp. 132-33.

א. המאבקים והסכסוכים בזירה הפנים-פלסטינית כפי שהשתקפו בעיתונות

המאבקים והסכסוכים בתוך החברה הפלסטינית, ובראשם היריבות המפורסמת בין החוסינים לנשאשיבים, השתקפו היטב בעיתונים המזוהים עם הגושים הגדולים. מנגד הם כמעט לא הורגשו באותם עיתונים שניסו לפתח גישה על-מפלגתית ונטייה לניטרליות ואפילו להתעלם כמעט לחלוטין ממחלוקות הפנים.

החוקר מחמד סלימאן טוען⁵ שהשתקפות המחלוקות והסכסוכים הפנימיים הפריעה מאוד לתהליך העלאת רמתה של העיתונות הערבית ומנעה ממנה את היכולת להתמודד עם העיתונות העברית באותם ימים. היבט הסכסוכים הפנימיים והשתקפותם בעיתונות היה נעוץ במידה ניכרת ביחסים עם שלטונות המנדט הבריטי ובהתפתחות המאבק של הפלסטינים בתנועה הציונית. תקופות המתח של המאבק במנדט ונקודות החיכוך עם היישוב היהודי היו לסימני דרך בהתפתחותה של העיתונות ובהתעלמות העיתונאים ממאבקי הפנים. סלימאן אומר בהקשר זה:

המחלוקות של העיתונות והעיתונאים בתקופה ההיא לא ימנעו ממנו [מהעם הפלסטיני] לומר שהאינטרס הלאומי הצריך אחדות שורה במישור הפוליטי. העיתונות היתה האמצעי היעיל ביותר להחדיר לעם הפלסטיני את התודעה בדבר המאבק בציונות ולעורר את מודעותו לסכנות הציונות והאימפריאליזם הבריטי. היא היתה המראה שבה השתקף מצפוננו של האזרח, כשאימצה אותו לגבש עמדות והצביעה בפניו על נקודות התורפה, והיתה לו כפעמון התראה מפני סכנות.⁶

תפקידה של העיתונות, מוסיף טוען סלימאן, התרכז בתקופת השביתה בשמירה על תהליך ההתחדשות הלאומית ועל האקלים המהפכני, שתרמו תרומה נכבדה לתהליך ההתפתחות החברתית.

נפילתם של עז אל-דין אל-קסאם וחבריו באחת החורשות הקרובות לכפר יעבד שבנפת ג'נין היתה לסימן דרך חשוב בהתפתחות העיתונות הערבית בארץ ובייחוד העיתונות היומית. בחודשים האחרונים של שנת 1935 (השנה שבה נפל אל-קסאם) הוגשו תשע בקשות להוצאת עיתונים, ואילו ב-1934 הוגשו רק שלוש בקשות וב-1936 - רק ארבע.⁷ סלימאן אומר שהסיבה לכך נעוצה בהערכות נכונות של התנועה הלאומית בדבר תפקידה החשוב של העיתונות ובראייה מרחיקת לכת של מגישי הבקשות אשר למרד הממשמש ובא. ההנהגה הלאומית ראתה לנכון להשלים את האמצעים הדרושים להחרפת המרד וכן להבטחת המשכו והתמיכה בגופים המטיפים לו - שהעיתונות היתה הגוף העיקרי בהם. במסגרת זו אפשר להבין את הסיבות שעמדו מאחורי החשיבות הרבה שייחסו מנהיגי התנועה הלאומית לבקשות

5. מחמד סלימאן, תאריח' אל-צחאפה אל-פלסטיניה, ניקוסיה 1988, עמ' 117-118.

6. שם, עמ' 114-115.

7. שם, עמ' 116-117.

שהוגשו לשלטונות לשם קבלת זכויות להוצאת עיתונים.⁸ גם מיכאל אסף רואה בריבוי הוצאתם של עיתונים יומיים ערביים בארץ – במקום עיתונים היוצאים לאור פעם או פעמיים בשבוע – סימן להתבגרות מדינית של הציבור הערבי.⁹ מחמד סלימאן מעניק לתנועה הלאומית הפלסטינית ולמנהיגי הגושים המסורתיים, המג'לסיון והמעארד'ון, נקודות זכות שהם אינם ראויים להן בניסיונו להסביר את הסיבות שעמדו מאחורי ריבוי הבקשות לרשיונות ב־1935 וירידת מספרן בשנה שלאחר מכן.

קודם כול, אי־אפשר לדבר על ההנהגה הפלסטינית הלאומית כמקשה אחת ביחסה לעיתונות ובהכרתה בחשיבות העיתונות כאמצעי רב השפעה בקרב שכבות העם למיניהן. ההנהגה המסורתית טיפחה את העיתונות המפלגתית ודאגה שיהיו לה עיתונים רבים ככל האפשר שדוברים בשמה, אם במוצהר ואם במרומז. בשעת הצורך ידעו המנהיגים להשתמש בשירותיהם של עיתונים שתמכו בהם בעקיפין, כששלטונות המנדט סגרו עיתונים שתמכו בהם בגלוי. דבריו של סלימאן בדבר הראייה המפוכחת של ההנהגה הפלסטינית סותרים את העובדה הזאת: בתקופה הראשונה של המרד הובלה הנהגה זו על־ידי ההנהגה הזוטרה, או העסקנים הזוטרים, ועל־ידי עיתונים ביקורתיים שהנהגה ובראשה המופתי האג' אמין לא רוותה מהם נחת. עד התחלת השביתה הכללית ואפילו בימיה הראשונים תקפו עיתוני המעארד'ון, ובראשם פלסטין,¹⁰ קשות את ההנהגה הירושלמית; הם אפילו כינו אותה 'הנהגה פושעת', כשזו עמדה חסרת אונים נוכח הטענות שמאיר דיונגוף, ראש עיריית תל־אביב, השמיע כלפי הערבים. סלימאן טוקאן (ראש עיריית שכם ואיש המעארד'ון) היה היחיד שהטריח את עצמו להשיב על דבריו של דיונגוף. בעיתון פלסטין הופיע מאמר ובו ביקורת על ההנהגה הירושלמית: 'ההנהגה הפושעת בירושלים, הנהגה בלי כבוד ובלי רגש, והקואליציה שם מגלות ולזול ואדישות בשעה שמצב האומה מצריך רצינות מרביית'.¹¹

העיתון לא הרפה מההנהגה והוסיף להפציר בה ולדרבן אותה להתעמת עם השלטונות ולהודות באופן פעיל יותר עם השביתה. במאמר המערכת שלו בגיליון שיצא ב־20 באפריל 1936 וכותרתו 'אנו רוצים העזה גדולה מהמנהיגים' נאמר:

אנו רוצים העזה מהאחראים, אנו מעוניינים בהרפתקה מרהיבה שתִרצה את כולנו, תנער את האנשים ותעורר אותם; האם הפעם יובילו המנהיגים או יישארו מאחור בתנאים שההישארות מאחור נחשבת לפשע הגדול ביותר בהיסטוריה הלאומית?¹²

פלסטין הוסיף לתקוף את הוועד הערבי העליון (וע"ע); בגיליון 1 במאי 1936 התפרסם מאמר מערכת שנשא את הכותרת 'הוועד העליון מרדים את העצבים':

8. שם.

9. מיכאל אסף, תולדות התעוררות הערבים בארץ־ישראל ובריחתם, תל־אביב 1967, עמ' 124.

10. פלסטין, 25 באפריל 1936.

11. שם.

12. שם, 20 באפריל 1936.

אנו רוצים פעולה שתשביע את רצוננו ואם לא, הוועד צריך להתפטר. מכתב ההבהרה ששלח הוועד העליון לכבוד הנציב העליון, שהכיל את תלונות הערבים ואת בקשותיהם הלאומיות, אינו מספק. מכתב זה מצביע על חולשה מחשבתית, חולשה בהצגת הדברים וחולשה בהצגה נאמנה של בקשות הערבים.¹³

העיתון תיאר את פעולת הוועד הערבי העליון כדרך מיושנת של הנהגה, שאין בה אלא ליצנות ריקה, הרדמת עצבים וחיסול התסיסה של האומה בכל פעם שיש מניע פנימי לתסיסה זו.¹⁴ עיסא אל-עיסא בעל העיתון פנה להנהגה הפלסטינית ואמר:

הוי הנהגה עליונה, שמעי את דבריו של אדם מסור: אנו מכירים (כעת) בהנהגתך ומפקידים את גורל האומה והארץ בידיך, אם כי אנו יודעים ובטוחים שאַת מקור המחלה ויסוד כל אסון. אנו מתעלמים (כעת) ממעשיך בעבר בתקווה שבעתיד תתקני את כל מה שעיוותת בחלוקת האומה לקבוצות ולמפלגות. אנו מקווים שלא תחזרי עוד למעגל השחיתות, שהתמקד באינטרסים האישיים והמשפחתיים.

אל-עיסא מוסיף ואומר:

אני מציע לפניך את ההצעות הנראות לי, שביכולתן לשרת את האינטרסים שלך ושל הארץ הפגועה הזאת כאחד:

1. השביתה הזאת, המקיפה את כל הארץ, מזיקה במידה רבה ביותר לשכבות הפועלים, שהיו לדוגמה ומופת להקרבה ולמסירות. לפיכך חייבים בעלי הנכסים, העשירים ובעלי הפרדסים לשאת גם הם בנטל השביתה. וזאת לפי העיקרון האומר 'אין מסים בלי ייצוג' ובכך משתווים הכול בשביתה.
2. היות שכספי הסיוע לעניים נגבים היום מהפועל ומהסוחר ומבעל המלאכה, אני מציע שהם ייגבו רק ממי שהתעשרו בשל מכירת אדמות ליהודים, ובכך היו לעזר הגדול ביותר בבניית המולדת הלאומית ליהודים.
3. היות שהשביתה לא לְוּתה בהחרמת הסחורות היהודיות, הדבר גורם לערבים נזקים כבדים; לכן אני מציע לך לאמץ את עקרון ההחרמה ולפעול להגשימו באופן מעשי.
4. אני מציע לבנק הערבי ולסניפים שלו לפעול ולאגד את הסוחרים כך שיקימו חברות יבוא לכל צורכי הערבים, כמו חומרי בניין, ברזל, עצים ומלט. כך גם [לשם] העסקת הפועלים המקצועיים במקצועותיהם כדי שיהיה ביכולתו של הערבי לוותר על כל קשר עם היהודים.¹⁵

יש להדגיש כאן שדבריו אלו של אל-עיסא היו אבן הפינה של מדיניות שנקט העיתון פלסטין בתקופת השביתה. הוא לא חסך ביקורת מההנהגה, נוסף על ארגון פעולות המחזקות

13. שם, 1 במאי 1936.

14. שם, שם.

15. שם.

תפקידה של העיתונות הערבית-הפלסטינית

את חזית הפנים באמצעות מבצעי התרמה של גופים ומוסדות למיניהם. כמעט בכל יום מימי השביתה הופיעה בעיתון רשימה של תורמים – יחידיים, אגודות או מוסדות.¹⁶ עורך העיתון עמד בהבטחתו ותמך בפעולות הוועד העליון כשזה התחיל לנצח על פעולות השביתה ולכוון אותן. מיד אחרי שמנהיגי הוועד העליון החלו לבקר בערים ובמחוזות, גילה העיתון אהדה ואפילו הערצה לוועד העליון ולנשיאו. כתב העיתון תיאר את קבלת הפנים שזכו לה אנשי הווע"ע בג'נין ואמר: 'קבלת פנים נפלאה בג'נין, נאומי האהדה הושמעו לאורכה של הדרך שבין עראבה לג'נין. ראיתי את אלפרד רוק [חבר הווע"ע] בוכה בהתרגשות, כך גם ראיתי את ראג'ב אל-נשאשיבי ואת ג'מאל אל-חוסני כשהם בשיא ההתרגשות'.¹⁷ גם עיתונים אחרים ביקרו את עבודת הווע"ע ואת חוסר האונים שגילה בתחילת השביתה. ב־30 באפריל 1936 הופיע בעיתון אל-דפאע מאמר של אכרם זעיתר, אחד ממארגני השביתה הכללית והוועדות העממיות, ובו אמר:

המזכר ששלח הווע"ע לנציב העליון עם פרוץ המהומות, שגרמו [אחר-כך] לשביתה, אינו מספיק ואין ביכולתו לרצות את ההמונים. היינו מצפים מהווע"ע שיקום מאז הוכרו על הקמתו וינדוד בכל רחבי הארץ כדי לחזק את המורל של האנשים ולהפיח בהם רוח של מרדנות. אנו מצפים מהווע"ע לנהוג כמו שנהג גנדי בהודו כשקרא למרי אזרחי. אנו רוצים שחברי הווע"ע יהיו מופת לבני עמם בהקרבה למולדת, עליהם לדעת שבתזכירים מעין אלו אין שום תועלת.¹⁸

זעיתר מעיד בזכרונותיו, שהמאמר הזה שפרסם בעיתון אל-דפאע הכעיס מאוד את אנשי המופתי בעיר שכם, והם ראו בו פגיעה אישית במופתי ובהנהגתו. שניים מהם החלו להחתים את האנשים ברחובות על עצומה שפוגעת בו (בכותב) בלי להזכיר את שמו. בעצומה נאמר שהחתמים תומכים בווע"ע, בעבודת הג'יהאד הלאומי אשר הוא עושה, והם מגנים כל ניסיון לפגוע באחדות השורה בתנאים הקשים שהאומה מצויה בהם.¹⁹ זעיתר גם טוען שלוועד הלאומי, שהוקם בשכם מיד אחרי פרוץ המהומות ב־18 באפריל 1936, היה תפקיד מרכזי בהתפשטות השביתה לערים אחרות ובכך שגם בהן התחילו להקים ועדות משלהן. הוא מדגיש שידע בבירור שההנהגה המסורתית אינה יכולה להנהיג את העם, וזהו הקו שהנחה אותו. בזכרונותיו הוא כותב על היום שבו פרצה השביתה:

כל האנשים כועסים. ניצני הפרעות נראים באופק על אף המחלוקות המפלגתיות שלא דעכו כליל. העיתון אל-ל'אן שהוא הדובר בשמם של המג'לסיון [המפלגה הערבית] והעיתון פלסטין שהוא הדובר של המעארדיין מחליפים האשמות הדדיות. בעל פלסטין, מר עיסא אל-עיסא, פרסם בגליון עיתונו של היום [18 באפריל 1936] מאמר ביקורת

16. ראו למשל את הגליון מ־26 באפריל 1936.

17. פלסטין, 13 במאי 1936.

18. אל-דפאע, 30 באפריל 1936.

19. אכרם זעיתר, יומיאת אל-חרכה אל-יטניה אל-פלסטינייה, 1935-1939, ביריות 1980, עמ' 80.

קשה על המג'לסיון. הוא שיבח אותי ואת חמדי אל-חוסייני באומרו: 'שני אנשים אלו, אם הם מדברים על העצמאות, התנהגותם הולמת את עקרונותיהם'. דברים אלו חיזקו את בטחוני שתנועתנו הלאומית צריכה להיות עצמאית [ומשוחררת] מתכתיביה של ההנהגה המפלגתית הקיימת, ביודענו שדעת הכלל הולכת לקראתנו, והשבח לאל.²⁰

במכתב שכתב זעיתר ב-17 במאי 1936 לסופר המצרי מחמוד עזמי, העורך של אל-שבאב, הוא מפרט את שלבי המאבק העממי באומרו: 'ההחלטה להימנע מתשלום מסים היא הצעד השני במאבק, ואילו השביתה הממושכת היתה השלב הראשון; עכשיו הגיע הזמן למימוש השלב השלישי, הוא שלב האלימות שאין ביכולתנו לצפות את תוצאותיו המסוכנות'.²¹ צריך להזכיר שהעיתונות שימשה אמצעי מרכזי בארגון השביתה ובהטפה לקיומה. זעיתר העיד שערב ההכרזה על השביתה הוא טילפן אל כל העיתונים והכתובים להם את הכרוז הקורא לשביתה.

לדבריו, העיתונים הבטיחו לפרסם את הכרוז בשלמותו והקצו לו מקום מספיק. רק אחד העיתונים התנצל לפניו שאין ביכולתו לפרסם את כל הכרוז ולכן נאלץ לפרסם את תמציתו בלבד; באותו תקציר הודגשה הקריאה להקים ועדות לאומיות.²² זעיתר ומארגנים אחרים הרבו לכתוב בשבח השביתה וקראו ברוב העיתונים להמשיך בה. הוא עצמו כתב בעיקר באל-דפאע ולפעמים בעיתון אל-ג'אמעה אל-אסלאמיה. עם הזמן החלו העיתונים למלא תפקיד פעיל יותר בארגון השביתה ובעיצוב דעת-הקהל והסולידריות הלאומית. העיתון פלסטין יזם כינון גוף, שאיגד בתוכו את כל העיתונים, פעל ברבים והטיף להמשיך בשביתה ולהסלים את פעולות המחאה. לשם כך התקיימה ב-27 במאי 1936, בביתו של השיח' אל-פארוקי ברמלה, אספה שנקראה 'ועידת העיתונות הערבית'. השתתפו בה העיתונים אל-צראט אל-מסתקים, פלסטין, מראאת אל-שרק, אל-אקדאם, אל-ג'אמעה אל-אסלאמיה ואל-דפאע. בגליון העיתון פלסטין שיצא למחרת נכתב שהוועידה זכתה לתמיכת העיתונים אל-לוא ואל-כרמל, אם כי נציגיהם לא נכחו בה.²³ לראשות ועידה זו נבחר השיח' עבדאללה אל-קלקילי, עורך אל-צראט אל-מסתקים, ומזכירה היה אבראהים אל-שנטי, עורך אל-דפאע. ואלו החלטות הוועידה:

1. העיתונים הערביים מהווים יחידה אחת בעלת רגשי סולידריות לאומית ומטרתם העיקרית לשרת את אינטרס הציבור הפלסטיני.
2. העיתונים ישבתו שלושה ימים לאות מחאה.
3. יפורסם גילוי דעת בשם העיתונים שיסביר את המצב הנוכחי.
4. לא יפורסמו [בעיתונים] ההכרזות הרשמיות של הממשלה.

20. שם, עמ' 56.

21. שם, עמ' 101.

22. שם, עמ' 62.

23. פלסטין, 28 במאי 1936.

5. תהיה פנייה לעיתונות הערבית במדינות הערביות האחרות בבקשה לעזור בהמשכת התמיכה שהעמים הערביים תומכים בפלסטינים במצוקתם הנוכחית.
6. תהיה פנייה לוועדות שהוקמו במצרים, בסוריה ובעיראק כדי לעזור לפלסטינים.
7. יישלח גילוי דעת לעיתונים הלבנוניים ולנשיא הרפובליקה שם, הקורא ללבנון לפרוש בתוך שבוע מהיריד הציוני בתל-אביב. אם הדבר לא יתממש, יתחייבו העיתונים הפלסטיניים לפעול לעצירת נסיעתם של פלסטינים וערבים אחרים ללבנון בקיץ למטרות תיירות וקיט.
8. על העיתונים הערביים להימנע מפרסום מודעות פרסומת מטעם יהודים.
9. תקוים עוד אספה ברמלה כדי לבחור אגודת עיתונאים ערבים ולהכין גילוי דעת מפורט יותר.
10. תגונה הפסקת הופעתו של העיתון אל-ג'אמעה אל-אסלאמיה על-ידי השלטונות ודיכוי את העיתונות הערבית.²⁴

אם אנו בוחנים את ההחלטות האלה ובודקים אם מומשו לאחר מכן, נראה שהעיתון פלסטיני, יוזם הוועדה, קיים רק ארבע מתוך עשר ההחלטות. העיתון חתם על גילוי הדעת שיצא בשם העיתונים, הפסיק את הופעתו לשלושה ימים, כשאר העיתונים, ושלה אגרות תודה למדינות ערב ולוועדות הסיוע שהוקמו במדינות ערב האחרות. כמו כן גינה את הפסקת הופעתו של עיתון אל-ג'אמעה אל-אסלאמיה.

בנוגע לצעדים האחרים שהוכרו עליהם, לא נעשה דבר לנקיטתם, או לפחות לא נודע ולא הוכרו על פעילות כזאת. המשלחת הלבנונית לא נשמעה לאימונים ולא פרשה מהיריד הציוני בארץ. צעדי הענישה שהובטחו לא קוימו, אלא להפך. העיתון פלסטיני פרסם מעת לעת, ואפילו בזמן השביתה, הודעות על סוכני המכירות שלו ועל המקומות שאפשר למצוא בהם את העיתון בערי הקיט הלבנונית.²⁵ הוא הדין באשר להחלטת הוועידה להימנע מפרסום הודעות רשמיות. העיתון הוסיף לפרסם הודעות אלו, כנראה בלחצם של השלטונות והצנזור הבריטי.²⁶ העיתון לא פרסם ישירות עסקים יהודיים, אך לא נרתע מלפרסם עסקים שיהודים היו שותפים בהם או שהיה להם קשר עם אנשי עסקים יהודים. החשוב מכול הוא כשלון הניסיון לאגד את העיתונים הערביים באיגוד אחד או להשרות אווירה של פיוס מוחלט בין העיתונים שהשתייכו לשני המחנות היריבים. יש להזכיר כאן שהיתה תמימות דעים בנוגע לקריאה להמשיך בשביתה ולחזקה ובשאלות הנוגעות ליחס ליישוב היהודי. במישור זה אפשר להצביע על שני תחומים שבהם התמקדה העבודה העיתונאית: התחום התעמולתי והתחום האופרטיבי-מעשי. שניהם שיקפו את יחסם של העיתונים לשאלות השעה.

במישור התעמולתי, העיתונים התחרו ביניהם על גילויי ביקורת כלפי השלטונות וכלפי היהודים, והאשימו זה את זה בהחלשת הביקורת הזאת. פלסטיני היה העיתון שהתחיל בהשמצת

24. שם, 28 במאי 1936.

25. ראו למשל את גיליון פלסטיני מ-13 ביולי 1936.

26. ראו למשל את הגיליון מ-16 באוגוסט 1936.

יריבים שנקטו עמדה מהססת כלפי השלטונות או שהשלטונות הקלו עמם. בגיליון שיצא בחמישה במאי 1936, הוא פנה למהססים וכתב: 'האומה במלחמת קודש. אל לכם לנצל ג'האד זה לטובתכם ואל תנסו לפגוע במורל האומה בדרך של הרדמה והיסוס'.²⁷ ביוני 1936 ביקר פלסטיין את אנשי מחנה המופתי ולגלג על העונשים הקלים כביכול שקיבלו לעומת עונשיהם של אנשי המעארד'ון. הוא כתב: 'העיתון *The Palestine Post* אומר שהשלטונות הגלו אמש את מר מניף אל-חוסני [עורך עיתון אל-ג'אמעא אל-ערביה ואחד הפעילים במחנה המופתי] לעוג'ה אל-חפיר. על-אף שדבר זה נראה מוזר בהתחשב בעובדה ששמו של האיש לא הוזכר כלל בתקופה האחרונה, אנו מבקשים מכבוד הנציב העליון שיתייחס אליו כמו לשני אחיו, עזת דרוזה וטאהר אל-פתיאני, וישאיר אותם בירושלים'.²⁸ לעומת זאת הרבה העיתון לפאר ולהלל את מעשיהם של אנשי המעארד'ון. במקרה אחד הוא הילל את סלימאן טוקאן, ראש עיריית שכם, על שהשכיל להגיב במאמר תקיף על מאמר אנטי-ערבי שכתב דיונגוף, ראש עיריית תל-אביב;²⁹ במקרה אחר הוא פרסם בהבלטה את החלטת ממשלת המנדט לאסור יצירת קשר עם פח'רי אל-נשאשיבי ולהטיל עליו מעצר בית ואת ביצוע ההחלטה באמצעות יחידת משטרה בריטית.³⁰

גם בעניין יחס השלטונות לעיתונים למיניהם, גילה העיתון פלסטיין אהדה כלפי עיתוני המעארד'ון, הבלית את היחס הנוקשה של השלטונות כלפיהם ואפילו הקים קול זעקה כשאחד מן העיתונים האלה נסגר בידי השלטונות. לעומתם לא זכו עיתוני המ'גלסיון ליחס דומה, גם כשהם נסגרו בפקודת השלטונות. למשל ב-26 במאי 1936 פרסם פלסטיין בהבלטה את דבר סגירתו של העיתון אל-ג'אמעא אל-אסלאמיה בהודעה מטעם הנהלת העיתון (השלטונות החרימו את הגליונות המודפסים של העיתון באותו יום). בהודעתו ביקש פלסטיין מקוראיו שיגלו הבנה לאי-הופעת העיתון, ולא הסתפק בזאת אלא הוסיף וכתב את דעתו:

דיכוי השלטונות את העיתונים הערביים היה לתופעה שכיתה, וההוכחה הטובה ביותר לכך היא היחס שזוכה לו העיתון העמית אל-ג'אמעא אל-אסלאמיה – יחס של דיכוי מתמיד. אך הפועל למען המולדת צריך לשאת באחריות לפעילות זו, עד שהענן יעבור, והמולדת תזכה לחירות ולעצמאות בהתחשב בהקרבה המתמדת אשר מקריבים בניה.³¹

כאשר נסגר אל-ג'אמעא אל-אסלאמיה ל-21 יום כתב פלסטיין:

אם השלטונות חושבים שבאמצעות סגירת עיתונים ימנעו את השמעת תלונות העם הנעשק באזורי העולם הערבי והאסלאמי, הם טועים. האומה כולה, והעיתונות הערבית בראשה, לא תחזור בה מתוכניותיה עד שתגשים את תקוותיה.³²

27. שם, 5 במאי 1936.

28. שם, 11 ביוני 1936.

29. שם, שם.

30. שם, 28 במאי 1936.

31. שם, 26 במאי 1936.

32. שם, 13 ביולי 1936.

בהודמנות אחרת מיטיב פלסטין עם אל-ג'אמעה אל-אסלאמיה, עם בעליו ועם עורכו, בקריקטורה שבה נראה השיח' אל-פארוקי וחזהו מעוטר בעיטורים ומדליות שהעניקו לו השלטונות כשסגרו את עיתונו והעלו את קרנו כלוחם בשלטונות למען חירות עמו.³³ אפילו הפסקת הופעתו של עיתון אל-נפיר, שבעליו איליא זכא נודע ביחסיו החמים עם השלטונות ועם התנועה הציונית, גונתה בעיתונים האחרים, והם גילו אהדה לעיתון ולבעליו והודהו אתם.³⁴ צריך לציין כאן שהעיתונות, ובייחוד פלסטין, לא התייחסה לשביתה הכללית ולמרד החבורות המזוינות כאל מקשה אחת. כפי שהשתקף ממאמר המערכת שכתב לעתים בעל העיתון עיסא אל-עיסא ואשר נקרא 'מסאאל אל-יום', דהיינו ענייני היום – בתחילת המאורעות ראה פלסטין בשביתה הכללית תנועה של מרי אזרחי, שבאה כהמשך טבעי למדיניות אי-שיתוף-הפעולה. העיתון כינה את המורדים שתקפו יעדים בריטיים, כפי שכינו אותם השלטונות, 'מפרי סדר', ורק חודשיים מפרוץ המאורעות עלה פלסטין על גל ההתארגנות החדשה והתחיל לקרוא למורדים במילה 'ת'וואר' (לוחמי חירות).³⁵ בגיליון שיצא ב-14 ביוני 1936 נאמר: 'קרב גדול בין המורדים, [ת'וואר], ובין חיילי השלטונות: אנשי הצבא הבריטי התנגשו אתמול עם קבוצה גדולה של מורדים קרוב לכפר צאנור, [ב]יום קרב ארוך אשר נמשך כחמש שעות והשתתפו בו ארבעה טנקים ושלושה מטוסים. המורדים זכו לעזרה מאחיהם והצליחו לסגת בלא פגע'.³⁶

באותו גיליון מצא העיתון לנכון להתנצל לפני הקוראים על שהעיתונות הערבית אינה מכסה בדיווחיה את ההתרחשויות במלואן, כפי שעושים העיתונים במדינות ערביות אחרות, סוריה ומצרים למשל. אין זה בשל מחסור בכתבים בשטח, מפני שהכתבים פזורים שם ושולחים את כל הפרטים. אך מערכות העיתונים, בגלל התנאים הקיימים, נאלצות להתעלם מהרוב המכריע של דיווחים אלו ומסתפקות בפרסום מצומצם; לפני הפרסום העורכים 'מתייעצים' עם השלטונות כדי 'לוודא' את נכונות החדשות. תוך-כדי-כך החדשות מתיישנות ומופיעות באיחור רב.³⁷

נטיית פלסטין להקצין את עמדתו כלפי השלטונות ולאמץ את הקו הלאומי הקיצוני, שהטיפו לו אכרם זעיתר ושותפיו בהנהגה הצעירה, גרמו להגדלת מספר קוראיו, והעיתון נפוץ במקומות שלא הגיע אליהם קודם לכן. ההוכחה הטובה ביותר לכך היא שהעיתון ביקש מקוראיו יותר מפעם אחת להחזיר עותקים של גליונות שאזלו, כי רבים ביקשו אותם מהמערכת.³⁸ העיתון התחיל בפעולות שמטרתן לארגן את השורות כדי לאפשר את המשך

33. שם, 29 ביוני 1936.

34. שם, 11 ביוני 1936.

35. ישנו קושי מסוים בתרגום המילה הערבית 'ת'וואר' לעברית, כי במקורות העבריים צוינו אנשים אלו כאנשי 'כנופיות', אך במקורות העבריים, ובתוכם כמובן בעיתונות אותו הזמן, התייחסו למאורעות כאל 'ת'ורה' במובן של מרד.

36. פלסטין, 14 ביוני 1936.

37. שם.

38. ראו למשל את הגיליון מ-7 במאי 1936.

השביתה. פעולות אלו נעשו בכמה מגזרים ותחומים. בתחום ההתרמה למען הנזקקים ואלו שניזוקו מהמשך השביתה ארגן העיתון פעולות התרמה בקרב בעלי היכולת והחיה את היוזמה שהתחיל בה הוועד הפועל הערבי בשנות העשרים ואשר נקראה 'פרויקט האגורה'. במרוצת השביתה פרסם העיתון הודעות על המצטרפים ליוזמה זו ודברים על יוזמות סיוע אחרות.³⁹

במלאות חודש לשביתה, התחיל העיתון לציין מדי יום בעמודו הראשון את מספר ימי השביתה. ביום המאה כתב:

היום חוגגת פלסטין כולה את היום המאה לשביתתה הכללית ההיסטורית, והיא מחדשת היום את השבועה להמשיך במאבק ובהקרבת הכספים והנשמות למען עצמאותה ולמען שמירת ישותה הערבית המהוללת. היא מוקירה היום את טובי בניה המג'אהדין ומודה מקרב לב למי שהשתתפו באופן נכבד בג'האד, עזרו בהקלת המצוקה וסייעו לנצרכים: היא זוכרת בגאווה את בניה החללים אשר רשמו את שמותיהם ברשימת התפארת וההקרבה.⁴⁰

העיתון ניסה להשמיע לשלטונות את הדרישות שלו באמצעות פניות של מגזרים שונים בחברה אל הנציב העליון, אל אנשי הממשל הבריטי בארץ ואל מצפון העם הבריטי. ב-29 ביולי 1936 פרסם העיתון קריאה של אישה ערבייה, אשתו של הנכבד פאיז בי חדאד, אל הנציב העליון. וכך אמרה:

האישה הערבייה ירדה כבר לשדה המאבק והיא לא תחזור בה. דע לך כבוד הנציב, שהאישה הערבייה בפלסטין לא תירתע מלקיים את חובתה הלאומית להיאבק בימים קשים אלו. בעקבות מאבק זה היא תחיה ותגשים את שאיפותיה הקדושות או שתמות כשיימוגו שאיפות אלו. אין היא מסוגלת עוד להישאר בבית אחרי שראתה את הגברים בני עמה מדוכאים ומבוזים, ובניה נמצאים בגיהנום ועתיד שחור מחכה להם.⁴¹

העיתון פרסם גם קריאה של הנוצרים בפלסטין אל כל הנוצרים עלי אדמות, ובה הם מבקשים לזכות באהדתם. בקריאה זו נאמר: 'הוי הנוצרים, בשנה שעברה חוללו מקומותיכם הקדושים כשצעירים וצעירות יהודים נכנסו לכנסיית המולד בבית לחם, המקום שבו נולד ישו, וטימאו אותו במעשים לא מוסריים, דבר שהצריך שימוש בכוח כדי להוציאם'. על הקריאה חתמו יעקוב פראג', עיסא אל-עיסא, מע'נם אליאס מזכ"ל מפלגת ההגנה, אלפרד רוק חבר הוועד הערבי העליון ואחרים.⁴² עיון ברשימה מגלה כי רוב החותמים היו נוצרים אורתודוקסים (חוץ מאלפרד רוק הקתולי)

39. ראו למשל את הגיליון מ-26 ביולי 1936.

40. שם, 27 ביולי 1936.

41. שם, 29 ביולי 1936.

42. שם, שם.

תפקידה של העיתונות הערבית-הפלסטינית

ורובם אנשי מעארד'ון או מקורבים אליהם (שוב, חוץ מאלפרד רוק, חבר המפלגה הערבית הפלסטינית של המופתי, אשר ייצג את הנוצרים הקתולים בוע"צ).

העיתון גייס גם משוררים ערבים נודעים, והם כתבו שירים שהופנו להמונים ברחבי העולם הערבי והאסלאמי, ובהם הדגישו כי המקומות הקדושים בסכנה. למשימה זו התגייס גם המשורר הסורי הנודע עומר אבו רישה. הוא כתב שיר שכותרתו 'הבוראק הקדוש קורא: הוי טהה [הכוונה לנביא מחמד] אייך'. בשיר אמר אבו רישה שהאדם מתבייש לראות את אריה התפארת הערבית מוכש בידי נחש ארסי; הוא קורא לחזור לתפארת בדרך המאבק הקשה, כי אומה שמקריבה את דמה למען עצמאותה היא אומה שתחיה לתמיד.⁴³

לאחר סיום השביתה, לקראת בואה של הוועדה המלכותית בראשותו של הלורד פיל, החל העיתון להכשיר את הקרקע להופעת העדים לפניו בכוונה תחילה לזכות באהדת חבריה. לעניין זה יוחד מאמר שכותרתו 'חובתנו לפני בואה של הוועדה המלכותית', וכך נכתב בו:

התעמולה היהודית משקיעה מאמצים רבים בהאשמת הערבים שהם עם שאינו אוהב סדר, חסר אופי וקיצוני בהעלאת בקשות חסרות פשר. לכן אלף ועדות לא יצליחו להבין את בקשותיהם ולמלא את שאיפותיהם. העיתונות הערבית חייבת לטפל בנושא זה ולייחד לו את מכסת התעמולה הראויה לו. כדי שנציגי העם יוכלו לייצג את האומה בכבוד ולהציג את רוחה ואת יכולתה השכלית האמתית, יש צורך להתאפק ולבחון בשיקול דעת את הרעיונות המוצגים. הוועדה צריכה להדגיש כי עמנו הוא עם שצריך לכבדו ולהעריכו וכי הוא ראוי להמלצותיה החיוביות ולביצוען. העיתונות – יותר מהעם – חייבת לשמור על קור רוח בתקופה שהוועדה תשהה בארץ, משום שהיהודים וגרורותיהם בקרב האנגלים מוסיפים לטעון ולהפיץ את טענותיהם שהעיתונות הערבית אינה עושה מאומה חוץ מלהסית נגד הציונות ונגד שלטונות המנדט. העיתונות הערבית לדעתם היתה הגוף המכריע שגרם למהומות בפלסטין.⁴⁴

במועד מאוחר יותר יצא פלסטין בקריאה לעיתונות הערבית להקצות יותר תשומת לב לעניין הוועדה המלכותית. כך ביקש לעודד את ההמונים לדון בעניין ולהעמיק את מודעותם לשם הפקת תועלת מעבודת הוועדה.⁴⁵ העיתון אינו חושב שפעילות העיתונות צריכה להיות תחליף לפעילות הווע"ע. הוא אומר בנדון:

הווע"ע הקים ועדות משנה כדי שיטפלו בפעולות של הכשרת העם, אך עם זאת איננו צריכים להימנע מלהחליף דעות בנדון בדרך שתעזור להציג את שאלת הערבים בצורה הטובה ביותר. למען הגשמת המטרה אנו ממשיכים לדון בעניין ומציגים להמונים דעות שונות אשר יכולות להאיר לפנייהם את הדרכים. אנו מציעים היום להקים ועדה כלכלית

43. שם, 9 באוגוסט 1936.

44. שם, 28 באוקטובר 1936.

45. שם, 6 בנובמבר 1936.

המורכבת ממומחים ידועים – דוגמת סעיד המאדה, רַגְ'אִי אל־חוסני, פואד סאבא, מישל אבאכריוס ומוסא נאדר, כדי לבדוק את ההתפתחויות הכלכליות שאינן מושתתות על יסודות איתנים. התפתחויות אלו נגרמו על־ידי שקרים של גורמים פוליטיים אשר חשפו את עתיד הארץ להפתעות. מומחים אלו יבדקו גם את נושא מס ההכנסה וסיבת התנגדותם של היהודים כדי להציג את הממצאים לוועדה המלכותית.⁴⁶

אי־אפשר להבין דברים אלו בלי לדעת את הרקע שלהם, שנוגע ליחסים שבין העיתון פלסטין ובין הווע"ע; ועד זה היה בוודאי ער לפעילות העיתונים ולהתגברות השפעתם, בייחוד עקב בואה של הוועדה המלכותית. העיתונים חברו עם הוועדות הלאומיות המקומיות והתחילו לנהל ולנווט את העניינים בשטח. אך כשפלסטין התחיל לנסות לנווט גם את המהלכים של הווע"ע לא יכול מנהיג הווע"ע להשלים עם פעילות כזו. הנה פלסטין יצא בקריאה להנהגה להקים חזית לאומית אחת ולפרק כליל את המפלגות.⁴⁷ אם נוסיף לזה את קריאתו של העיתון ב־28 באוקטובר 1936 לעם הפלסטיני ולנציגיו להופיע לפני הוועדה בצורה הנאותה ביותר, נבין את תגובת הווע"ע, אשר קרא להחרים את הוועדה. העיתונים הנוטים למג'לסיון ולמחנה המופתי אימצו את עמדת הווע"ע, ודבר זה גרם לפלסטין לרכך את דברי האהדה כלפי הוועדה, לשנות כיוון ולהתחיל לפעול – ולו לתקופת זמן קצרה – בתחומים שאינם נוגעים ישירות לתפקודה של ההנהגה העליונה. המאמצים התרכזו בשני תחומים: בניסיון לפתח ולמסד כלכלה לאומית המושתתת על יוזמה ערבית מקומית ובשיפור תדמיתו של האדם הפלסטיני.

ב. הניסיון לפתח כלכלה לאומית

במאמר המערכת של פלסטין ב־16 באוקטובר 1936 קרא עורכו להשתחרר מהדיקטטורה של הזרים בתחום הכלכלי. הוא הסביר כי השחרור צריך להיות הבסיס לעצמאות פוליטית. העיתון העלה על נס את היוזמות הכלכליות החדשות שהופיעו ברוב חלקי הארץ.⁴⁸ זמן קצר לאחר מכן בישר העיתון על הקמת חברה חדשה, 'חברת הברזל הערבית', שהורכבה מבעלי מפעלי ברזל ערבים. ההשקעה הראשונית של החברה היתה עשרים אלף לירות א"י וערכה של מניה בה היה לירה א"י אחת.⁴⁹ כל מפעל שהוקם היה צריך כנראה לקבל את אישורן של הוועדות העממיות. כך מסתבר מהודעת פלסטין בגיליון מ־6 בנובמבר 1936 שבה נאמר: 'אחרי שהוועדה הלאומית בירושלים בדקה את כל העניינים הנוגעים לקולנוע "אל־שרק" שבבעלות האחים תלחמי, היא נוכחה לדעת שזה עסק לאומי שאין בו דופי, והיא מעודדת

46. שם, שם.

47. שם, 16 באוקטובר 1936.

48. שם, שם.

49. שם, 24 באוקטובר 1936.

את האומה הנכבדה להפיק ממנו תועלת. ובהודמנות זו היא רושמת לאחים תלחמי את המעשה הזה כעבודה לאומית.⁵⁰ נטייה זו התחילה להשתקף בפרסומת בגיליון שיצא ב-11 בנובמבר 1936 הופיעה פרסומת לחברה הערבית לברזל ובה נאמר: 'אל כל ערבי בארץ זו. העצמאות הכלכלית היא הצעד הבא לג'האד הלאומי. החברה הערבית לברזל היא החברה של כל ערבי היושב בארץ זו. היא שומרת על הכסף הערבי כדי שלא יעבור לידיים זרות'.⁵¹ במקום אחר באותו גיליון קורא העיתון ליוזמים בתחום הכלכלה להמשיך במאמציהם ולא לחדול אחרי הפסקת השביתה, כי מעשים אלו הם אשר גרמו לתחייה הגדולה של הארץ הפלסטינית לקראת עצמאות כלכלית לערבים.⁵² בפרסומת אחרת נאמר: 'אם אתה לאומן ערבי אדוק, המעריך את הפרויקטים הציבוריים החיוניים, אוהב את אומתך ואת ארצך, בעל שאיפות לרווח ולהבטחת הכנסה קבועה לך ולילדיך, עכשיו נפתחת לפניך ההזדמנות ועליך לנצל אותה. סור בהקדם למשרדי חברת בתי המלאכה הערביים, גאוות המוסדות הלאומיים'.⁵³ במשך הזמן קיבלו הפרויקטים עצמם שמות שמבטאים את רוח התקופה. בראשית דצמבר 1936 הוקם בנק שנקרא 'בנק האחדות הערבית', עיסא אל-עיסא בעל פלסטין היה אחד מבעלי הבנק החדש. ב-4 בדצמבר 1936 דיווח העיתון שמניות הבנק הוצעו למכירה בשכס ושם זכו לביקוש רב.⁵⁴ כתב העיתון המשיך ודיווח שבחיפה ערכה האגודה האסלאמית אספה כדי לדון בכמה עניינים והחליטה להקים ועדה מיוחדת שתפקידה לעודד את המוצרים הלאומיים.⁵⁵

המעייץ בפרסומות אלו יכול להבחין ברצונו של העיתון לעודד את קניית המוצרים שהערבים מייצרים או סוחרים בהם. הוא ביקש לתת לגיטימציה לקריאה זו באמצעות סמלים וביטויים לאומיים. הוא גייס גם את הוועדות הלאומיות, והן נתנו לגיטימציה גם לעבודות של אנשים שהואשמו בפריצת חומת הלאום, דוגמת האחים תלחמי בעלי קולנוע אל-שרק. העיתון פרסם גם שמות של עסקים שבעליו היו שותפים בהם (בנק האחדות הערבית); כדי שלא יתפרש שהעיתון מנסה להעניק לגיטימציה לעסקים שבעליהם הם בני העדה הנוצרית בלבד, ומשום הרצון להדגיש את הסולידריות האסלאמית-נוצרית תחת דגלה של הלאומיות הפלסטינית או הערבית, הביא העיתון את הדיווח על האספה של האגודה המוסלמית בחיפה. קיומה של הסולידריות האסלאמית-נוצרית בולט גם בעסקים שהוקמו בתקופה הזאת: בחברת הברזל הערבית, למשל, אנו מוצאים שהמנהל היה אמין אנדראוס (נוצרי) והגזבר היה מוסא עבד אל-נבי (מוסלמי). דבר דומה אפשר לומר בקשר לבנק האחדות הערבית, שהפעילים בו היו עיסא אל-עיסא (נוצרי) וסלימאן טוקאן (מוסלמי), ושניהם היו שייכים לאותו מחנה

50. שם, 6 בנובמבר 1936.

51. שם, 11 בנובמבר 1936.

52. שם, שם.

53. שם, שם.

54. שם, 4 בדצמבר 1936.

55. שם, שם.

פוליטי, הוא מחנה המעארד'ון. הפרסומות רצו להציג לפני האנשים את העובדה שהפעילות הכלכלית מועילה לא רק במישור הלאומי אלא גם במישור האישי, או כפי שהגדיר זאת העיתון: 'לשואפים לרווח חומרי'. משמעות הדבר היתה שהפעילות הכלכלית הזאת לא גררה עונשים והפסדים כספיים כמו שהיה בתקופת השביתה שהזיקה מבחינה כלכלית בעיקר ליוזמים ולבעלי העסקים שהיו להם קשרים עסקיים עם היישוב היהודי. קשרים אלו ניווקו קשות בתקופת השביתה, וכל עסק שהמשיך לקיימם גונה; לפעמים חרגו הדברים ממילים למעשים.

אך פלסטין לא שמר על הכללים שהוא עצמו הטיף להם. בתקופת השביתה ואחריה פרסם העיתון מוצרים זרים, ואפילו להם ניסה לתת לגיטימציה שנראתה אבסורדית. כך למשל נאמר במודעת פרסומת: 'העמידה האיתנה היא היסוד להצלחה. מיץ וגוזו "פאיק" הגרמני – פועלי הם ערבים לאומיים',⁵⁶ כלומר אפילו אם הבעלות איננה ערבית או לפחות הפועלים הם ערבים לאומיים. בפרסומת אחרת נאמר: 'אין ספק שהעדפת השלטונות את מכונית הוויליס (Willis) בזמן המאבק במורדים מוכיחה שהמכונית הזאת היא משובחת ומצוינת'.⁵⁷ העיתון הגדיל לעשות כשימים אחדים אחרי שהטיף להחרים מוצרים ומוסדות זרים פרסם הודעה על זכויות של בעלי מניות ערבים בבנק בלגי ועודד השקעות בבנק זה; בעלי המניות לא היו אנשים מהשורה אלא דווקא ערבים מפורסמים, שפעלו בארץ מטעמי סולידריות ערבית לאומית. לפי כל היגיון היו צריכים דווקא הם לשמש מופת לאנשים שאליהם פנה העיתון ימים מעטים קודם לכן להחרים את הזרים, את מוצריהם ואת מוסדותיהם. הרשימה כללה בין היתר את פאזי אל-קאוקגי המפקד של כוחות המרד הערבי עד אוקטובר 1936,⁵⁸ את מייג'ור צלאח אל-דין אל-צבאע',⁵⁹ את מחמד ג'ואד וראגי חמאני, שניהם מעיראק.⁶⁰ אם לסכם את היוזמה לבניית כלכלה עצמאית בשלב הזה, נראה שיוזמה זו לא השיגה הצלחות מרובות מפני שיסודות היוזמות המקומית היו מושתתים על יחסים עם היוזמים והמוסדות שהוגדרו כזרים. הישגה העיקרי של היוזמה היה ליכוד השורות וחיווק הסולידריות הלאומית. יוזמה זו השיגה בהתחלה הישגים מסוימים, אך גם הם נמוגו עם הזמן, וכל העניין הכלכלי נפרץ שוב ליוזמות פרטיות, שהשיקולים הלאומיים מילאו בהן תפקיד בטל בשישים.

56. שם, 6 בנובמבר 1936.

57. שם, 26 באפריל 1936.

58. שם, 1 במאי 1936.

59. גנרל צלאח אל-דין אל-צבאע', אחד מארבעת הגנרלים שהיתה להם השפעה גדולה בחוגי הממשל העיראקי בסוף שנות השלושים. הם נודעו בשם 'ריבוע הזהב'. אל-צבאע' השתתף במרד של רשיד עאלי אל-כילאני. ב-1941 ברח לאיראן, נתפס ונידון למוות ב-1945.

60. פלסטין, 1 במאי 1936.

ג. המאמץ לשיפור תדמיתו של האדם הפלסטיני

פלסטיין עסק בחיזוק הסולידריות בין שני המרכיבים העדתיים של העם: הנוצרים והמוסלמים. שני גורמים השפיעו על נטייה זו של העיתון. האחד, הניסיון לשנות במעט את זיהויו ברבים כ'עיתון נוצרי'. עיתונים אחרים התחרו בו על רקע זה של חיזוק הסולידריות, ובעיקר עיתון אל-דפאע (המוסלמי) שרבים ראו בו משקל נגד לפלסטיין (העיתון הנוצרי) בחלוקה העדתית.⁶¹ הגורם השני נבע מרצונו של בעל העיתון להשפיע על העם הפלסטיני לאמץ ערכים חדשים שיש בהם כדי לגשר על המתחים העדתיים. הוא בוודאי ידע שהקניית ערכים אלו כרוכה בשינויים מרחיקי לכת בכל התחומים, ומעל לכול ידע היטב שבתנאי מתחים עדתיים מעמדו האישי כנוצרי, ומעמד העדה הנוצרית כולה, יהיה גרוע מאוד כעדת מיצוט. אך כשמחפשים את המשותף (פלסטיניות, ערביות), אנשי עדה זו יתפסו בוודאי מקום נכבד בהנהגת העם בייצוג גבוה משיעור חלקם באוכלוסייה, משום שרוב המשכילים באו מהעדה הנוצרית. בחג אל-פטר באותה שנה קרא העיתון לאנשים שלא לשכוח את החללים או את המשפחות שניזוקו קשות במאורעות.⁶² העיתון בירך גם את אגודת אל-כרמל של הבונים-החופשיים ואת נשיאה אמיל בותאג'י על שדאגו לחלק מתנות וכספים לעניים בחודש רמד'אן.⁶³ ראוי להזכיר שפלסטיין אהד בגלוי אגודה זו וחשב שסיקור פעולה כזו יכול לשפר מאוד את תדמיתה, שהיתה רעועה מאוד בציבור, ויחסו כלפיה היה חשדני ביותר. כמו כן היה צעד זה יכול לשפר את היחסים שבין שתי העדות המרכיבות את העם.

אך דווקא בתקופה הזאת הופצו בירושלים כרוזים חתומים בידי הנהגים המוסלמים והיו בהם טענות קיפוח על רקע עדתי. פלסטיין דאג לעורר הדים שליליים סביב כרוזים אלו, ותגובה זו על הכרוז הניעה את הווע"ע ואת נשיאו לכנס ישיבה דחופה ולפרסם גילוי דעת שבו נאמר:

הגיע לווע"ע כרוז חתום בידי הנהגים המוסלמים בנימה היכולה לגרום לתסיסה על רקע עדתי. הווע"ע חושב שישנה יד זדונית העומדת מאחורי נימה זו ומטרתה לעוות את היופי של האחדות הערבית אשר מתעצמת מיום ליום, ואשר התחוקה באמצעות המאבק המשותף למען המטרה הלאומית הקדושה. הווע"ע מגנה בתוקף תככים אלו, והוא רואה בבירור שאויבי הערבים הם הם שמזינים את התככים בכספיהם ומפעילים את סוכניהם כדי ללבות את האש.⁶⁴

מן הראוי להזכיר כאן שבכל פעם שהווע"ע יישר קו עם קריאות העיתונים ובקשותיהם הוא זכה ליחס חיובי ולהתייחסות של כבוד. מעשי נשיאו זכו לסיקור נרחב ולהבלטה בעיתונים. כך למשל זכה ביקורו של המופתי, נשיא הווע"ע, ביפו לסיקור ולהבלטה. ביום האחרון

61. ריאיון שקיימתי עם העיתונאי עלי עאשור ב-29 בנובמבר 1994.

62. פלסטיין, 15 בדצמבר 1936.

63. שם, 10 בדצמבר 1936.

64. שם, 15 בדצמבר 1936.

לביקור, טרח העיתון לספר, נכנס אדם למקום שבו השתכן המופתי וסיפר לו כי בנו שנפגע במאורעות עודנו מאושפז בבית־החולים, ואילו משפחתו מסרבת לעזור לו. כששמע זאת המופתי, נתן לאיש 12 לא"י לטיפול בבנו הפצוע.⁶⁵

תחום אחר של סולידריות אשר העסיק את העיתונות היה השכנת שלום־בית בין שני המחנות היריבים המסורתיים: המג'לסיון והמעארד'ון. למשימה זו נרתמו בעיקר עיתונאים ואינטלקטואלים ערבים לא פלסטינים, אשר ביקרו בארץ, עבדו בה או הוגלו אליה מארצות המנדט הצרפתי. כך למשל הביא פלסטין ריאיון עם האינטלקטואל הלבנוני אמין אל־ריחאני ושם אמר:

ראיתי בשורות ההגנה [אל־דפאע] כוח וחוכמה אשר התגלו בארבעה תחומים: הראשון – אחדות המפלגות וליכוד החזית הפנימית, ליכוד אמיתי. אולי בין חברי הוע"ע יש מחלוקות אישיות, אך מחלוקות אלו רדומות עכשיו או נשכחו בשל איחוד השאיפות במקום הניסיון לאחד את הלבבות. התחום הפורה השני הוא שהנושא הערבי, שהעלו והגו המנהיגים, החל להופיע בכתבי הסופרים. כך חדרה המודעות ללב העם. היום רעיון זה חי ותוסס בנפשותיהם של האיכר והפועל, של הגבר והאישה, הן בערים והן בכפרים. התחום השלישי הוא התעמולה ששאפנו אליה בעבר ואשר תופץ בקרב העמים של אמריקה ואירופה. והגורם הרביעי והחשוב ביותר הוא הכרתם של מלכי הערבים ונסיכיהם כי השאלה הפלסטינית נעשתה היום שאלה ערבית כללית.⁶⁶

עניין פנימי חשוב אחר שהעסיק את העיתונות היה המעקב אחרי משתפי הפעולה עם השלטונות הבריטיים או עם הסוכנות היהודית, ובייחוד בתחום מכירת הקרקעות. העיתונים התריעו על מעשים כאלו ואפילו איימו על הפעילים בשטח. ב־6 בנובמבר 1936 פרסם פלסטין איום, שהופנה אל ספסרי הקרקעות 'הידועים לשמצה' אשר התחילו לבקר תכופות במשרדי הטאבו כדי לחתום על עסקאות – על־אף שהשפעת השביתה והמאורעות עדיין לא פגה; 'ובגלל חשיבותו של עניין זה החלטנו להקצות לו תשומת לב מיוחדת. אנו נציג למוסדות הלאומיים את שמות הבוגדים האלה'.⁶⁷

כשאיזמים כלליים אלו לא הועילו החל העיתון לפנות ישירות לאנשים. כך פנה לאיש מכפר סַלְמָה⁶⁸ באומרו: 'מקור מהימן סיפר לנו שאיש מכפר סלמה, הידוע לנו בשמו, מנסה לפתות את מר חסן בסיוני מהכפר יאזור'⁶⁹ למכור 30 דונם מאדמתו הסמוכה ליישוב עזרא. מר חסן מסרב בתוקף לעשות כן, אך האיש הוא רודף אחריו ממקום למקום, ואנו מציעים לאיש זה להפסיק את עבודתו המגונה'.⁷⁰ צריך להזכיר כאן שהעיתון אינו קורא לאנשים

65. שם, 8 בדצמבר 1936.

66. שם, 6 בנובמבר 1936.

67. שם, שם.

68. כפר בנפת יפו.

69. כפר בנפת רמלה.

70. פלסטין, 4 בדצמבר 1936.

תפקידה של העיתונות הערבית-הפלסטינית

כפרטים להעניש את אלו שהגדיר כבוגדים, אלא מצביע על כך שהאחריות לענישתם מוטלת על הגופים הלאומיים (הוועדות העממיות). העיתון נשאר נאמן לקו הזה גם כשיחידים ראו את עצמם אחראים למתרחש וניסו לכלות את זעמם ברכושם של אנשים שסביבם רחשו ספקות והאשמות. כך קרה כשביתו של זוהדי אבו אל-ג'בין הותקף ותכולתו הושחתה. העיתון פנה לוועדה הלאומית ביפו, וזאת הוציאה גילוי דעת ובו היא מגנה את המעשה ומציינת שהיא רואה בו אי-מתן כבוד ראוי, כי 'מר אבו אל-ג'בין היה מראשוני האנשים שסייעו ותרמו לגופים הלאומיים בימי השביתה. הוא מסר לוועדה הלאומית ביפו סכומים גדולים שהסתכמו ב-1,200 לא"י. זאת נוסף על תרומות מידיות שהיה מחלק לנצרכים'. על גילוי הדעת חתם עומר אל-ביטאר ראש הוועדה הלאומית ביפו.⁷¹ במקרים אחרים הטיף העיתון ליחסי סולידריות בענייני היום-יום. כך למשל ביקש מבעלי הדירות המושכרות להקל על השוכרים ולא ללחוץ אותם יתר על המידה - ולשרת בכך את העניין הלאומי.⁷²

סיכום

בהתחשב בכל מה שהוצג לעיל אפשר לטעון שלעיתונות הפלסטינית בתקופה הנדונה היתה השפעה ניכרת בכל הנוגע לארגון השביתה ולגיבוש דעת קהל אוהדת ותומכת. גישה זו הביאה את העיתונות הזאת לשיא השפעתה בגיבוש ערכים ותהליכים בחברה הפלסטינית באותה העת. השפעה זו התמעטה במידה דרסטית בתקופת המרד הפלסטיני המזוין (1937-1939), שבה קבעו החבורות המזוינות של המרד את הלך-הרוח ברחוב הפלסטיני והכתיבו את התכנים של השיח העיתונאי.

71. שם, 4 בדצמבר 1936.

72. שם, 7 בנובמבר 1936.